

2 كومۇنستىك پارتبىيە ۋە ئۇنىڭ شەرقىي تۈركىستان بىلەن بولغان

ئالاقىسى 2

2. ماركسىزم-لىنىزىم ئىدپىهلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا بېق ئۇرۇشى 2
 كومۇنستىك ئىدپىهلىرىنىڭ ئۇيغۇرلار دىيارىغا كورساتىكەن ئەسىرى ئۇغۇلىق
 سوز قىلغانرا خالى بىلەن روسىيە ئەمپېرىيەسى 1917-1921) 7-نۇياپرا (كۆنزا
 (رس كاپىدارى بويىچى 25-كۈكتەبىر) ۋ.ئى.لىنىڭ يولباشىلەرنىڭ روسىيە
 كومۇنستىك (بولاشقىكلا) يارتبىيەسى (فەطبەرلىك قىلغان مۇكتەبى
 سوئىتىلەرنىڭ ئىتقلاقى خەلبە قازىنى، دەپتا تارىخدا تۈزىمى ېرولىتارىقان
 دىكتاتورلۇغۇنى دوھەت قۇرۇلۇنى ئۇنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا تىقانىق بولغان ئەسىرى
 ئۇغۇلىق ئەتكىلەش كەنگەرلىك دەپتا خەلبە قازانغان مۇكتەبى ئىتقلاقىنى كوبىلەكەن دوھەتلەن
 كەلە ئەش بۇھلىرىن خوشىسى - فەتايفەم ماركسىزم-لىنىزىزم ۋاباسىنى ئېلىس
 ئەمپېرىيەسى بىلەن ئۇيغۇرلار دىيارى-شەرقىي تۈركىستان بىلەن چىڭارىۋاش
 بولفا چقا بۇ ئىتقلاپ ئۇغۇلار ئۇيغۇرلار ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ شەمالىي
 قىسىغا نامائىتى چاپسان ئارقالىرى ئۇزىللەرى روسىيە بىلەن شەرقىي تۈركىستان
 چىڭارىسى ڭانقۇمۇ خاتىق بىكىتىلمىگەنلىكتەن كەشىلەرنىڭ ئۇياقتىن بۇ
 ياقۇغا ئۇرۇشى ۋە سودا ھەمم باشقا تىجارت ئەتلىرى بىلەن چىڭىرى دوھەت
 بىغۇرالىرىنىڭ ئالاقىسى بولغانلىقتەن روسىيە بولۇواتقان دەسەھىپى ئۇرۇشە
 لەر بىلەنى سوقۇت ھوكومىتىنىڭ يوقسۇل-گارايىلارنىڭ قولىقىغا خوش ياقۇرغان
 شەئارلىرى، بایلارنى، كاپىتالىستىلارنى يوقتىش، ئۇلارنىڭ مال-مۇلكىنى مۇسادىر
 خىلىش، شۇنراڭلا چار روسىيەسىنىڭ فەتايدىرى، بۇھلىرىن شەرقىي
 تۈركىستانىڭ ئەلگەرى بارىق ئەتىغا زىلەرىنى يېرى سوقۇت ھوكومىتىنىڭ
 قازار كەچىكەنلىكى ئۇغىشاش خەۋەرلەر شەرقىي تۈركىستاندا تېز ئارقالى،
 بىلەنى مەلۇمايلارغا قارقاندا، ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ شەمالىرىنى خەلغا
 يوجىلەك شەھەرلەرەم بىلەن زىكىشىن ھاكىمىتىنىڭ توسالخۇلۇقىمۇغا
 يېلىكلىك قىلغانى كۈچلەرغا يېقىب بۇكتەبى ئىتقلاقىغا ئەندىسىنى
 تەپرىكىلەن نامائىش قىلغان ئەمكەن، ئېزىلەھەف، فەتايلارنىڭ وە يەلەنلىك

زۇمىڭلەرنىڭ زۇلۇمدىن بىزىار بولغان ئاڭاوم خەلق دەسلەن كۈھىۋىسىتى -
لارنىڭ چىرايلىق، ئادەمنى ئايىل قىلا لىق ۋە - شىئارلىرىغا كېشىنىپ
 قالغان. خۇلبا شەھىرى ئاتاڭ زىماللىرىنى ئاخارىپ غەپتۇق، خەيدەت
 مەسىت ئۆغلى ۋە واسلىق دېگەن بىر رۇس كەشقى) ۋە باشقىلار
 تەشۇرقات ۋاراقلىرىنى تارقىتى، روسىيە كۈركەپ كىنقا لۇنىڭ ماھىتىنى
 ماركىسىزىم-لىنىڭىزىم تىللەماتىنى خەلق ئارسى تەشۇرق قىلغان،
 خەلقىنى ئەزىزىچەلەرنىڭ زۇلۇمغا، چۈركى فەتاي ھۆكۈمرانلىخەغا قارشى
 ھۈزىخىلىشتىرا ھاقىرخان.

عەنى كۈركەپ كەسىنلىك 20-30- زەللىرى بەرخانغا قادىسەفا، ئەنعاڭفا ۋە
 باشقا يەرلەرگە ئىش ئىزدەپ بېرىپ ئورۇنلىشىپ قالغان نەجعە رۈز
 مىتلەغان قەشقەرىدەلىك ئۇيغۇرلار شۇدە قىردىق كۈھىۋىسىتى تەش
 ۋىتقاتىلىك تەسىرى ئىستىدا ئارقا-تارقىن كۈھىۋىسىتى بارتىيە شۇدە
 تەشكىلاتلىرىنى ھۇرغانلىقى، كېزىت-زۇرالالارنى نەشر قىلىپ، ئۇلاردا كۈھىۋى-
 نىزىم، ماركىسىزىم-لىنىڭىزىم كەرىپەلىرى كەلەك كولەمە نەشۇرق قىلغانلىقى صەلۇم
 بۇ كېزىت-زۇرالالار شەرقىي تۈركىستان تەۋەسىدە يوشۇرۇن تارقىلىپ ئۇيغۇرلار
 دىياردى كۈھىۋىنىزىم، ماركىسىزىم-لىنىڭىزىم قەرىپەلىرىنىڭ بېن ئورۇشى
 سەۋەپىي بولغان.

2. كۈھىۋىسىتىلارنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا

بەيدا بولۇشىدۇ

ئۇيغۇرلار دىيارى شەرقىي تۈركىستاندا ئۆچم ۋىلائەتىدا بارىلەغان صەللەي-خازاتلىق
 خەلبىلىك بىلدە ئىلغا كەلەرلەپ، يوتۇن ئىمانا وە تەننى فەتاي كۈمىزىلەك باسقۇز-
 سەلەرىدىن تولۇق گازات قىلىشنى نىيلەت قىلۇواتقاندا، ئىلفار ئىنقالاقىي زىيە-
 لىلار يەتلىشىدە باستىلىدى، عەينە شۇ ئىلفار كۈچلەز ئۆز ئۆستەتە تەرفىمۇ مۇھام
 جاۋاپىڭىرلماك وە زىرىنىڭ ئارتاڭانلىخىنى ھىس قىلىدى. 44، ئىلارا تۈرخانى ۋەزىس
 لەنى ئەرۇنىش ئۆپۈن ئىلفار ئىنقالاقىي زىيالى ياشىلار مۇزلىرىنىڭ كەچى
 چۇقۇتسىنى تەشكىللەشى، ئىنقالاقىي ئىلەك سەۋىيەسىنى ئۆستۈرۈشى ۋە دۈفعى
 كەلەتۋاتقان يېلىك ھۆتكەلەلارنى گۈز ۋاقىشا توپخا بىر ئەرەپ قىلىتى لازىم
 بولۇرى.

مەندىن شۇ ئىلغا رەتىقلاوچى زىماللارنىڭ يېنىنى قوشۇش، ياشلارنى تەرىپەلەش وە ھاكا زىلار تەھەزىزىسى بىلەن 1945-جىلىنىڭ ئۆكۈنۈچ بىرەمى كايروكىرەم ئابىسا سوقنىڭ قەشەببىسى وە يېۋاسىقە رەبىهەلىنى ئاستىرا "ئىقلايىل ياشلار تەشكىلاتى، ئاشىل قىلىندىق" ئىقلايىل ياشلار تەشكىلاتىندا دەسلەتكى ئۆھۈمى زىخىندا تەشكىلاتىڭ مەركىزى كومىتەتى خۇرولۇرى، كايروكىرەم ئابىسا سوق ئۇنىڭ دەسلىك سايىلدىرى، دەنقدى لايىل ياشلار تەشكىلاتى، "ئۆزىشلىق نىزامىتىسى" ھە مەرىكەت دەستورى يەوگىراھىسى مۇھاكىمە قىلىي يېكىنلىكىنلىكىن كېرىن ئوز ياخالىسىنى ياشلاردو.

ئەراقى قۇركىستان ئۆچۈن ئىقلاونىڭ رەبىرى كەممە ئۇان ئاسىسى كايروكىرەم ئابىسا سوقنىڭ ياشلار تەشكىلاتىنى قۇرۇش تەنەببىسى دەسلەن قوللىغان، لىكىن ئۇنىڭ ياخالىسىنىڭ ئاقىغىلىكى دەرىپىرە ئارىلاتىن قانلىخى ھەققىرە بىزدە تۈلۈق مەلumat يوق.

شۇنىڭ تىلىنىڭ "ئىقلايىلىق" ياشلار تەشكىلاتى، ئاقال ئىلى قۇلۇتىرى، كېرىن تارباغاناتاي قە ئەلتىي ئىتتەغان قىلىنغاندا ئۆچۈن ئىقلايىتىندا وە سو تىزلىكتە ئاسىسى خانلام ئەشكىلاتلىرىنى قورۇپ يىقىرۇ قە كېڭىزىرق، كايروكىرەم ئابىسا سوق ياشلار تەشكىلاتىندا شۇپىلىرىنى بارلىق جايلاردا قۇرۇقالى خانۇن كېرىن، يېقىن دوستى سايىرىدىن كەزىزى بىلەن بىرلىكتە گويا صىلى ئاكازىتلىق دەموکراتلىق مەرىكەتنى ئۇ توقلۇق ئەلىپ بېرىش ئۆھۈن، ياشلارغا كەرىپىدە چەھەتتە يېڭى دەموکراتزىتلىق ئەرىپىدە، يەنەم، ئاكىغا ئەلىگەرلەن سىالت-ماۋىزىن ئىڭلارنىڭ يېنىپى كۈرەش، دېگەن تەلەماتىنى قە ئۈزلىرى ئاززو قىلغان، سوتى ئالىزىم، كۆمۈنۈزم، تەلەماتى ھەققىرە ھۇشانىغە بېرىشنى مەۋسۇت قىلدى،

دەنقلايىل ياشلار تەشكىلاتى، مەرىكەت ياشلارى ئارىسا وە فەلق ئەسىنى غەود كۈرە صىلى-ئاكازىتلىق دەموکراتلىق مەرىكەتنى تەخىمۇ كۈرمى ئالىۋۇرۇش ھۇمەررسى ئەستى مەركىزىم-لىنىزىم تەلەماتىنى سىالت، ماۋىزىدۇلۇ ئەسەرلىرىنى كۈرگۈشى، تەشۇرق قىلىنىڭ ئۆقىشا شى خەلقىنى ئايمۇ قۇرۇش ياخالىسىنى كۈچلىكىنىڭ ئازىلەتى يەرىۋا قىلىنى

باشلايوف ئىهدىنە شۇنراق ئەھۋالغا داشم كەلەپى ئايروكىرم ئابىاسوو، سەيدىدىن ئەزىزىي رەبىهەرلىرىكى ياشىلار ئەسکلاتنىڭ مەركىزىي كومىتەتى، ئىشقلاپىل ياشىلار ئەسکلاتنىڭ، كېلەپەلى، ئەغىرى ھەققىدە ياكلىقاشتىن ئۈرۈزىنىڭدا مەمبىز بولۇر.

1945-زىلەنلىك ئاپتۇرما يەندە شۇ ئايروكىرم ئابىاسوونىڭ باشىلەرنىدا ھەفيپىي ھالا، "ماركسىزم ئۆگىنلىقى گرۇپىسى، قۇرۇلۇف ھانى بۇ "ماركسىزم ئۆگىنلىش گرۇپىسىم، شەرقىي تۈركىستاندا كومىتەتىنى ياتىدە قۇرۇشىنىڭ دەسلەپى ھولى سېلىخانلىخىنى بىلدۈردى، "ماركسىزم ئۆگىنلىش گرۇپىسىنىڭ، ھەفيپىي ھالا قۇرۇلۇغانلىقىنى خەلقەدار بولغان سىس سىر مەسىلەت قۇلرى بۇ گرۇپىنى دەرھال ئارقىتۇرىشى توپىرىسىدا "مەسىلەت، بېرىۋە، ئېرىخىنچى، ئۇلار ئەملىيەتتا مەزكۇر گرۇپىنى ئارقىتۇرىشنى ھۈرىۋق قىلغان.

سىس سىر مەسىلەت قۇلرى ئىمە ئۇرۇن شۇنراق مەۋقەدە بولغان؟ قۇلار بىرىنىي نۇرۇھىتى، شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۆز مەنیزىلەتلەرنى بىرىنىي كورۇنغا قويۇپ شۇنراق مەۋقەدە بولغان، ئەنەن رەتھەرلىقىي تۈركىستان قۇچ ۋىلايەت ئىشقلاپىنىڭ دەسلەپى زىللەرى بۇ تەۋە مەركىزم-لىنىزىم، كومىتەزىم قۇرۇھىلرى كۈچىن ئەرەپىن قىلىنىسا جەمىيلەت بىر نەجعى، ۋىرقا بولۇنىي كەتتىشى تۈرخانلا كەن ئىرى، مۇنراق ۋەزىيەتتە سىس سىر ئىشان قىلغان مەمىستەتكە يېتىش بولۇوا توسلالغۇلۇقلار يەپىدا بولۇشى كۈچى، بىر ئەمەت قىغان ئاسىمەن بۇ ئەئەلەرخا ئارلاشىغان، ھەتىن "ماركسىزمىنى ئۆگىنلىش گرۇپىسىنىڭ، رەبىهەرلىرى بۇ گرۇپىغا ئۇخىرىلىق ئۇنىي يېھەۋەر ۋىرقان بولۇشىمۇ، كەن ئەمالىنى زىراق ئەمەس، جۇنىي بۇ مەركىزمەلارنىڭ مەوجىھەتلەرىدە ئەمەت قىغان ئاسىمنىڭ ئىسى شەرقىي تىلغا ئېلىنىما بىر،

ئايروكىرم ئابىاسوو، سەيدىدىن ئەزىزلەر كېرىنلىك باسقۇختا يەندە ھەفيپىي دەۋەستە "پەلسەپە ئۆگىنلىش گرۇپىسىنى، قۇرۇق، سىس سىر مەسىلەت قۇللىرى بۇ ھەۋەتىمۇ، ئەۋەرتىپىن ئۇزىڭىغا ئاراشى بولغان،

ئا بىو كېرەم چاپىسا سوق سايىدىن گەزىزلىر مۇلار بىلەن بىر كەممە قىيىم سۈزلىتىرىدۇ، موئىراق بىر تەشكىلاتنىڭ نىمە ئۇجۇن قۇرۇشىنىڭ زورۇرىستىنى تەسىلى ھۇشاندۇرگەن، ئۇ جانايلار سىس سىر ئەس لەھە تەھلىكىرىگە كېلە جەللىق قۇخىسى ئۇيلىك شەھىز لازىم، بولغۇسى سوتىنىڭلەزىم ۋە ئۇجۇمى خابىه كۆھەنلەزىم ھەققىرىھ قاھما چارسىدا تەلەم - تەرىپىدە ئېلىس بېرىش لازىم، ماركىسىزىنى، كۆھەنلەزىم تەلەماتىنى ئۇنگىشىنى لازىم دەن ھۇشاندۇرۇ، سىس سىر تەرىپ بولمايدۇ، شارائىت يېشىپ يېتىشىدى، ۋە زىست كوتەرمەيدۇ، مەرنەرسىنىڭ بىزز واققى - ساخاتى بارادەن رازلىق بەرمەيدۇ، چا بىو كېرەم چاپىسا سوق بىلەن سايىدىن گەزىزلىر بولسا ئىنقلابىغا قارغۇلارىدە چالقا ئىلگىرلەشىۋە بولمايدۇ، هازىرىدىن بارشلار سىنرىيى كورۇش، ئىرىبىدە ئۆي كورۇش توپرىسى دا تەلەم تەرىپىدە، تەستۈرقان - قارغۇبات ئىتلىرىنى ئېلىس بېرىپ، كەلگۇسى سىنرىيى كورۇشىكە، يەنلىنى سوتىنىڭلەسىنىڭ ئىنقلابىقا ئىدىبىدە ئۆمىي چەھەتتىن تەپارلىشىش قەقەزىا قىلىنۋاتىدۇ دەن بىزز ئىتلىرىنى چاقلاشقا تىرىشىدۇ.

ج چا بىو كېرەم چاپىسا سوق بىلەن سايىدىن گەزىزلىر بولماشلار بىلەنلا چەكلەسى ئاقالىجايى، شەرقىي تۈركىستان چۈھەھۈرەتى رەھبەرلىكىنى يوشۇرۇن ھالا ئۇنى ئاكىرىغا مەفھىمى يارتىدە قۇرۇش قارارىغا كېلىدۇ، بۇ يەردە سۇنى ئىلاھىرە تەكتىلەش ئۇرۇنلۇقىنى، چا بىو كېرەم چاپىسا سوق بىلەن سايىدىن گەزىزلىر شەرقىي تۈركىستان چۈھەھۈرەتىنى ھوكومىتى چاپىرارتسا ھۆھەم لاۋازىلار بولغا ئەندىخا قارىجايى - چاپىسا سوق ھەر ئىككىلىسى ھوكومىت گەزالىي تۇرۇپ، ھوكومەتتىن يوشۇرۇن ھالرا يارتىدە قۇرۇشى بۇ كەھۈرۈپ بولمايدۇغان چىتاپى ئەلدىكە تۈر.

سەيىدىنىڭ گەزىنەي مەفھىمى يارتىدە قۇرۇش ئىتلىرى تۇپرىلىق موئىراق دەن يازىرۇزدۇ... مۇلار (بىس سىر تەرىپ - ياسى) ئۇنىھا وەرگە ئۇنى كېرىپ، چاپىر بىزز ئاكىرىمىزىغا بىر مەفھىمى يارتىدە قۇرۇش قارارىغا كەلدىق، 1945-زەن 12 - چاينىڭ ئەنچەقىپورا چاقال يەنتە بولماش مەسىلەتلىشىپ، ھەللىق ئىنقلابى يارتىدە سىنى، قۇرۇشنى ھارار قىلدۇق (بۇ قىسقىارقىپ، دەنلىقىپ)

دەپ ئاتالوچىم، ئارقىدىلا يارقىيەنلىك ھەركىزىي كۈمىتەتنىڭ تەشكىل قولۇوق
شۇنىڭدىن كېدىن كېھىنى كۈنىدۈزگە ئۇلاب تەشكىلى ئەيمارلىق ئەشلىرىغا كەرتەتۈقى
پاپقىيەنلىك پروگراممىسىنى، نىزاھىناھىمىنى ئەپپارلاپ، كۈرەش نىھانىنى
پەكتەكەنلىك كېدىن، ئۇرۇشقا ئۇلارلا يارقىيە تەشكىللىرىنى بەرىيا قىلىشىن
ۋە كېچە يەستەنە كەرسەتۈقى،

بۇقىرقى خەزەتكەرنى ئەسلىه شە ئارقىلىق، ئەلمەرىي كەنارلىقلار ئاساسى
پروگواھما، نىزاھىناھىنى عەنمۇ بىشىشىقلار، ھەركىزىي كۈمىتەتنىڭ
مۇزازىرسىڭ خورۇوق، ھەركىزىي كۈمىتەت ئۇنى بىرەنەنلىك ئۇشۇق
مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق باشلايەت لايھە سۈرىتىرە تەستقىلەنرى،
شۇنىڭ يەن يارقىيەنلىك ھەركىزىي كۈمىتەتى بىرۇغواھما بەهم نىزاھىناھىخا
ئاساسەن ئۆزىنىڭ تەشكىلىي، ئەرىپەتلىق، ئەنۋەلاقىي بایخالىرىتىنى
پاسلىققىتى.

فەلىق ئەنۋەلاقىي يارقىيەسىن ھەركىزىي كۈمىتەتنىڭ ئەزالىرى
تۇۋەنۇنى يەتتە كەشى ئىرى؛ ئابۇوكىرەم ئابىباسوق (رەئىس) ئەسپىيدىن
ئەزىزىي، ئەسەت ئەسەهاقۇق، سەيدوللا سەبىپلارىۋە - ~~ئەزىزىي ئەسەت ئەسەهاقۇق~~
ئەنۋەرخانىبا، ئابۇولا زاڭرۇق

بىز ئەجىم يەتتە فەلىق ئەنۋەلاقىي يارقىيەسىنى يەنلا "لېنىھىقلار
پاپقىيەسى، دەبەمۇ ئابىباسوق، "لېنىھىمىي" دېگەن سۈزىلىك ھەربىر ھەزىزىنى
باش ھەرسى قىلىپ ھەزىزىنى كۈشۈرۈن ئەسەم قۇيدۇق، ئابۇوكىرەم
ئابىباسوق - "لېنىھىم"؛ سەيدوللا سەبىپلارىۋە - "ئەلفارە"؛ سەپىيدىن
ئەزىزىي - "ئۇرە"؛ ئەسەت ئەسەهاقۇق - "ئەلداڭ"؛ ئابۇولا زاڭرۇق -
"ئەجات"؛ ئەنۋەرخانىبا - "مۇلەپان"؛ ھەھەھەتىمىن ئەسەنۇق -

"ئەفەر"؛ بولۇي، بېراق بىز "لېنىھىم" دېگەن ئام يەن يۈشۈرۈن
ئەسەلۈرەنلىنى ھەفەمىي تۈتۈپ، ئۇنى يەقەن كۈزىڭىرا وە پاپقىيە
موجىھە تىلىرىپلا قولانۇوق،

ھەركىزىي كۈمىتەتنىڭ بۇقىرقى يەتتە ئەزاسى يارقىيەنلىك نىزاھىناھىخا
ئاساسىدى ئەزىيە تەھىسىم قىلىپ چالۇوق، ئابۇوكىرەم ئابىباسوق رەئىس
بولۇغ كۈمۈمىي ئەشلارغا يېرىڭىز كەھىلەن قىلىپى سەپىيدىن ئەزىزىي

ئەشىرقات ئەشىلارنى تۈتى، ئەسىھەت ئەسماقۇق تەشكىلىي ئەشىلارغا مەسئۇل بولىدۇ، دەھرىي ئەشىلارنى مەھەممەت ئەسماقۇق دېغانلار فىزىمىتىنى سەيدۈللا سەيدۈللا يېرىق، مەدەنلىي ماڭارىسى ئەشىلارنى ئەنۋەر ئانبىابا باشقۇرۇغان بولىدۇ، ئابووللا زاڭىروق كاتىبات ئەشىغا مەسئۇل بولىدۇ.

پىز سىرەقا نىسيمەتەن يارىتىدە ئالىق مەھىيە قىلىنى ساقلاشنى تۆھۈرمەك ئەشزام بىلەپ، قاتىق رېئايە قىلىنى ھەمنىدە تەكتىلەپ تۈردىق، پىز ئىلخ ئاشۇنداق قىلىشىمىزنى شۇ چاڭىرىنىڭ ئالاھىر شارائىت بەلكەن ئەن بولۇپ، بۇزورۇر ئېرى، بولۇپەمۇ ئۇضىق قىلايدەت ھۆجۈمىتىنىڭ ئۇپۇرىغى يۇقىسى ئەرسىدىكىلەر وە دىنىي يۇقىرى قاتلامىنىڭ خارشىلىقىدىن، تو سقۇندا-خىرىن ساقلاشىش كېرەك ئېرى، يەنە سوئەرەپىشى پىز يارىتىلەنلىي سىسسەر مەسىلەت تەقلىرىرىنى يوشۇرۇن تەشكىللەنلىكىمىن ئۇچۇن، ئۇلارنىڭ بىلەپ قىلىشىدى، ئالىرىنىقى قېتىملارىكىرەك قارشىلىق قىلىشى ئەنارقىتتۇندى-صەڭىلە، "بۇ يەرقىق، قىلىشىدىن ساقلاشىشىمىز ھۆجۈم ئېرى، ئۇلار بىلەپ ئالسا، پىز ئىلخ سۈزىمىزگە كېرىمىرى، پىزنى كۈزىلە كېلىمىرى دەپ نارازى بولۇشى، مەفتىا پىزگە "سوۋەتكە قارشى" دەپ ئالىپاڭ كىيدۈرۈشىمۇ صۈھەكىن ئېرىدۇ.

شۇ ئەلاقىشمۇ شۇ چاڭىرىغى كۈرسەشىمىزگە ئۇچۇمان ئەرىپىلىلىك، پىشقاڭ بىر كۈھەن نىزەھى يارىتىدە ئالىق ياردىمىي بولمايمۇ ھۆھەكىن ئەھەس ئېرى، قۇرۇقاتقان ئورنىمىز، قىلىۋاتقان ئەشىمىزدىن ئالغانىدا يۇنىۋا يارىتىلە سوقىت ئەستىياقى كۈھەن نىزەھى يارىتىدەسى ئېرى، شۇڭا بىز مۇزاڭىرىلىشىپ، يارىتىلەمىز ئالىق قۇرۇلغانلىخى، بىر كۈھەمىسى تۇفۇسىدا سوقىت ئەستىياقى تەرەپتىن بىز ئىلخ ئەشىلىرەمىزغا قارشى بولمايدۇغان بىرەر ئادەتىنى تېرىپ ئەۋەرلەنۈرۈپ قۇرساق، دېڭەن ئارارغا كەلرۇقا، خۇلۇقا يۇ، چاڭىرا سوقىت ئەستىياقىنىڭ مەسىلەت تەقلىرى ئازىچە ئەس ئۇرى، يۇقىرىدا ئېرىنىقانەك، مەسىلەت تەقلىر بىزنى قوللىماقىنى / بىز ئىلخ ئەشىلە رەھىزىمۇ ئۇلار مەسىلەت بېرىنەقان وەزىيە راھىرسىرە ئەھەس ئېرىدۇ، خۇلەپرا يەلە سوقىت كۈنىشىلەمۇ يار ئېرى، ئۇنىڭغا ئەتىشىمۇ بېرىجەن، ئەغزىنى يۇ ئۇنىڭ ئەشى دەشى داڭىرسىڭە كۈرمەتتى، شۇڭا بىز يۇ مەسىلەت سوقىت

ئىتتىرىپاچى كومۇنىستىكى يارتبىيەسى بىلەن بېۋاسىتە سۈزلىشىش
قىارا قىلغانلىقى. شۇ ھافلاردا ئۆزى موسىقادا تۈرۈپ سەھرەقى تۈركىستان
ئۆصىخ قۇلایەن ئىنقىلاۋىغا داھىر كەنگەلارنى بىر تەرەپ قىلىغىان،
ئەڭارىلان - ئەڭارىلان خۇلۇغىغا كېلىس كېتىپ تۈرۈغىان بىر كەدەم بار كەرىكى،
شۇ كەدەم بىر قىلىم خۇلۇغىغا كەلەن نۇر ئەپلەن كېرىم ئابى باسوق ئەتكەنلىقى
ئۆزىنىڭ بىلەن كورۇشۇپ، ۱۹۵۰مە ئەھوالنى تەبىسىلىقى ئىنلىقى، ئۇ
بىزنىڭ كەھوالىمىزنى بىلەن نۇن كېرىن فە مەفاسىتەمىزنى چۈشەنگەز-
دىن كەرىكى، بىزنىڭ بىكىرىمىزىگە قوشولىي، دەپلىرىق، ئەشلىرىڭلارنى
داۋام قىلىقىرىتىلار، يارتبىهلىرىنى مەھىرىسى تۈرەنلىكلارمۇ بىرەپسايدا
يافشى، ھازىرىچە باشقىلار بىلەن ئۆرسۈن، ئەللىك موھىمىي يارتبىهلىرى
ھەممىيەتكەن ئەشىكازا يولۇپ ئالىمسۇن، ئەجىتىماقى ئورنىڭلاردىن كېلىس كېرىقانلىق
شارائىتىلار موھىتىلار، بۇ دىاق ئەھوالا سىلەر يايولىنىڭتىقا قىرگەشىلەنلىقى
بەزى كۈچلەردى ئايرونىلىپ قېلىشتىن ساقلىرىڭلار، سىلەرنى ئەھلار كەتتىلارنى
ھەن بېلىرىم، ئەلمىزى موسىقا ھەن بېلىرىق، دېرىي ئۇ، بىز ئۇنىڭ سۈزىنى
ھەركەزلىي كومىتەت ئىرىپ دەتكۈزۈدۈقى، ئۇنىڭ بىكىرىدى يايولىنىڭ ئەشىلە-
قىرىشىنى قارار قىلدۇق،

مەلەق ئىنقىلاۋى يارتبىهلىرىنىڭ يەرگۈراھىسى وە ئىزاھناھىسى
سۈزىت ئىتتىرىپاچى كومۇنىستىكى يارتبىيەسى بىلەن جۇڭتو كومۇنىستىكى
yarتبىهلىرىنىڭ يەرگۈراھىما، ئىزاھناھىلىرىنىڭ ئاساسلىنى تۈرۈپ تۈزۈلۈلەن
ئىرىي، شۇنىڭ بىلەن بىر كەھەنلىك ئەھوالىمۇ ئۇنىڭوا شىخقاڭنىڭ
ئەھەنلىك ئەھوالىمۇ ئەزەرde تۈتۈلغان ئېرىي، يارتبىهلىرىنىڭ مەھىسىتى، يارتبىهلىرىنىڭ
كەلگۈسىرىنى ئىتتىنى ئېنىق كورساتىلەن ئىرىي ئۆصىخ قۇلایەتنىڭ نۇوهەشى
وەزىرىيىسى، ئۆچۈچ قۇلایەن خەلقىگە فە يەلتۈر، شىخقاڭ خەلقىگە ئارىنى،
شىخقاڭنىڭ ئەللىي دەھو كەراتلىك ئىنقىلاۋىنى خەلسەنگە ئېرىشىرۇش ئۇلۇپ
تۈرەش قىلىشى، كەرىدىن شارائىتى يېشىس يېلىڭىلەن سەنسەنگەلىنىڭ
ئىنقلاب قىلىنى بېرىشى، يارتبىهلىرىنىڭ ئەپسۇقى مەھىسىتى كومۇنىزىمىنى ئەتكەنلىك
ئاشۇرۇشى دەپ بىكىرىتىلەن ئىرىي بۇ پەتەكىي يەرگۈراھىما، ئۆھۈمىي فەزىيە
يەرگۈراھىنىڭ باش قىسىخا ئۈچۈقى بىزنىڭلغان، يارتبىهلىرىنىڭ يېرىتەكىي

ئۇرىيەسى ماركىسىزىم -لىنىڭىزىم دەن كورسەتلىگەن، ماركىسىزىم كلاسلىق
كەسەرلىرى يارتبىيە كەزازلىرى كەپپەرە ئۇگىزىشىڭە تېڭىشلىك دەستور دەب
بەلگۈلەنگەن، سۇنۇنداخ بىلەن بىلەن، شىغۇانلىك ئىچىتىماقى ئەمەنلىكىنى
بۇ كەپپەر تەتقىق قەلىقى، شىغۇانلىك سىنىيى ئەنھۇ قالىنى مۇھاكمە
قىلىنى، سىنىيى كەپپەر سېلىشتۈرۈمىسىنى تەتقىق قەلىقى
كەسەردا، شۇ ۋاقتىنىڭ شارائىتىغا مۇقاپىق كورەش ئۇسۇللەرنى
قوللىشىش چارقىلىق سىنىيى كۈرۈش ئېلىس پېرسىش ئۇرمۇق
بەلگۈلەنگى...» (سەيدەدەن ئەزىزىي، دەئۇمۇر داستانى، (قەسىدە))
بىرىت «صلالەتلىرى نەتىرىتايىد، 1995-جىل 10-112-بەلگۈلەن»
بۇ يەردە شۇ نەرسىنى ئېرىتى بايقاۋېلىنىڭ تەس عەھىدەسىكى دەھلىق
ئىققلادىيى يارتبىيەسى، قۇرۇشقا شەرقىي تۈركىستان ھۇمەھۇرەتتى ھۆكۈمەتى
مىتىنىڭ رەمجىسى ئەلىغان ئورە ئىنۋەلاب رەھبىرى، شەرقىي تۈركىستان
فەلقى سىياسىسى دەپلوماتى، دولەت ئەردايى سۈرىتىرە كەلەج داشىرىم
ئىتىرىپ قىلغان كەممەتىغان ۋاسىتى، شەرقىي تۈركىستان ھۇمەھۇرەتتى
شىعىي ئەنھىلار نازىرى رەفحەغان ساپىرەھاپىچىو، خەلەق قەھرەمانى
خېنى باشۇر كەمى كۈپىلەنگەن رەھبىرى ئەرداپىلار قاتىناشتۇرۇلۇمغان وە
بۇ ئەئىلار ئۇلاردىن قەتىنى سىر توپ تۈلغانلىقى ڭا بۇ زەرەم ئەپپەسۇ، سەيدەدى
عەزىزىلەرنىڭ خەرەزلىك مەفسىتىنى ياققاڭ كورستىرى، بۇ چانايپار
ۋە تەشىك ئىستىقلاللىرىتىنى ئەھەمسى، بەلۇن خەنگىپ يەنلىكى كۆمۈنلىك
ئىلە يارتبىيە قۇرۇش بىلەن كەلەق باشتىن بىشىلەپلا شەرقىي تۈركىستان
تەخىرىنى، ئۇيغۇر فەلقىنىڭ تەخىرىنى فەتىي كۆمۈنلىرىنى يارتبىيە -
سەنگ باخلاشتۇرۇپ، ئەفەرقىي ھىساپتا ماۋىزىروق رەھبەرلىكىرىنى فەتىي
كۆمۈنلىك يارتبىيەسى يۈچۈرۈل كەتىپوا خەلبە قىلغانوا ھەتىلخاك ھۈچلەلەنلىك
ئىمەت قاتىلىرى بەرلىكىه قولغا كەلەن ئىستىقلاللىرىتى قۇردا ئەللىك
تەزەرقىي تۈركىستانى ئەمەنلىك ئەتكىزۈپ بېرىشنى
زەنگان قىلغان، ئەندە سۇنۇن ئۆزۈئىمۇ يارتبىيەنى يۈشۈرۈن قۇرخان، يارلىق
ئەئىلارنى يۈشۈرۈن كېلىس بارغان، بوانى سەيدەدىن ئەزىزىلەرنى ئۇزى
پىز زۇقورىغا ئەقىل كەلتۈرگە كەسەر دەن ئامايىتى روشنى دەلىل-ئىسپانلىق

ھالما ھەسپاڭلاردى.

1946-زىلى گۈمىندا ئەن بىلەن ئۆچۈچ ۋەلايەت تەۋىن ۱۷ ماددىلىق بىتىم ئەمزا-
لەفانىرىن كېدىن فەلتە ئەننىقلائۇمى يارتىيەسى مەركىزىي كۆمىتەتىنى ئەزىزلىك
كوبى قىسى ئولكىلىك بىرلەشىدە ھوکومەت قۇرۇلۇغا. قۇرۇمۇنىڭ
بىرلىك دەشلىشىدە توغرا كەلدى، ئەن ئەن مەركىزىي كۆمىتەتى ئۇرۇمۇنىڭ
ئۆزگۈچى، فەتايى ياشلىرىنىن تەشكىلاتىندان «شەنھاڭ كۆمىنۇزەھىلار
ئەستىغاچى، دەنچ ئەنالقان بىر تەشكىلاتىنى بىشىكىل مەركىزىي بىلەن ئۆزىگە
قۇشىرىق، «شەنھاڭ كۆمىنۇزەھىلار ئەستىغاچى، تەشكىلاتىنداڭ ئەسساىق
زەھىرىلىرىنىن بولغانلىق لىتىنەيى، لوچىيە ئېنى شىخقا ئافىي رۇي، وەزىي
جىينەنلىك قاتارلىقلار فەلتە ئەننىقلائۇمى يارتىيەسىنىڭ مەركىزىي كۆمىتەتىغا
ئەزىز بولۇپ كىرگۈزۈلەندى.

2 خەنچىپ رەھىسى ئابىياسوق ئابىياسوق قانۇاقلا ئەكلەن بولەسۇن فەتايى
كۆمىنۇستىلىك يارتىيەسى بىلەن ئەلاقى ئۇرۇنتەشنى، فەتايى كاڭلىرىنى
مۇنەم بول-يورۇقلارنى كەلىشىنى ئارزو-عىقلەن، يۈرسەن ساقلان ئۇراتتى،
ئابىياسوق ئۇرۇن موانىاچى يۈرسەن تۆخۈلدى 1946-زىلى ئۇياپىر ئېيدىدا
شەنھاڭ ئولكىلىك بىرلەشىدە ھوکومەت ۋەكىللەرى كۆمىنەلەر مەركىزىي
ھوکومەتىنىڭ مەللىي قۇرۇلۇتىندا تەكلىن قەلىنى، ئولكىلىك بىرلەشىدە
ھوکومەتىنىڭ ئۆچۈچ ۋەلايەت تەرىپىنى مەممەتچان خاسىي، ئابىياسوق
ئابىياسوق، زىيا سەھىدى قە باشقىلار مەللىي قۇرۇلۇنابقا قاتىنىشىن ئۇرۇن
ئەنچىغا بارىو، عەنەن شۇ قوللىق بىررسەن تەن يايىلىنى ئابىياسوق
ئابىياسوق فەتايى كۆمىنۇستىلىك يارتىيەسى مەركىزىي كۆمىتەتىنىڭ
ۋەكىلى دۈلەت بىقۇ بىلەن مەھىسى ئۇرۇشىن سۈچەتىدە شەدو-ۋە
شۇنىڭ بىلەن خەنچىپ فەتايى كۆمىنۇستىلىك يارتىيەسى بىلەن رەھىسى
مۇناسىۋەت ئۇرۇنتۇرۇق
ئابىياسوق ئابىياسوق ئەنچىغا قىلغان بۇ سەپىرى قۇخىرىلىق سەپىرىنى
مەركىزىي ھۇنراق وەن يازىرۇ؛ دو ۱۹۴۶-زىلى ۲۰-ئاينىڭ ياشلىرىنى ئەمەتچان
خاسىي، ئابىياسوق ئابىياسوق خاتارلىقلار ئۇرۇمۇسىنى ئابىياسوق ئەنچىغا بىلەن
سەڭىنەتى ئارقىلەت ئەنچىغا زۇرۇش كەتتى.

نەنۇكوا يېغىنغا قاتىشىنىڭ جەريانىدا ئابدۇكىرەم ئۈزىزلىك بۇ قىتۇمى
 نەنۇكىغا بىرىشىتىكى تىساسىي فەزىسىنى دايىم ئەستە تۇرتۇپ،
 ھۆكۈمۈنىستىكى يارىتىلەسىنىڭ نەنۇكوا تۈرۈشلىق ئىش
 باشقا رسوبىي قەكىللەر بىلەن ئىلاچ باخلاش ئۈچۈن ئەشقىقى چاره
 كىزىدە بىرۇ فە ئەفدىي جىڭ بىنالىخ نەنۇكوا تۈرۈشلىق ئىش باشقا-
 صىسىغا ئەشىلە يورغان ئادىملار تۈرك شىغاۋىلۇغ، جاڭ ئۇساتام،
 دۇەن تىكىيلەك (سۇوفىور) قاتارلىق كەشىلەر بىلەن مەھىيە ئىلاچ
 باخلاش ئەرقىسى، ئەبۇكەرىم 12-جىنىڭ 5-كۈنى جىڭ بىنالى
 كومىتەتنىڭ نەنۇكىلىك ئىش باشقا رسوبىي ئۈرنى - كەپتۈرۈن شۇ
 باشقا رسوبىي مەسىلى يولواش دۈلەت بىرۇ بىلەن بېھاستە كورۇشىدۇ
 يولواش دۈلەت بىرۇ ئەبۇكەرىمنى قىزىفتى، سەھىي ئارشى ئېلىس،
 شىنهاڭىز لە كەھەھەلە ئەخلاصىدۇ كۆئۈل يولۇپ، ئەبۇكەرىمنى بىرەمۇنۇ
 سوتالارنى سورايسۇ، ئەبۇكەرىم 45548 سوتالقا جاڭابى بىرۇ، ئەبۇكەرىم
 يولواش دۈلەت بىرۇغا خەلق ئىتقلاقي يارىتىلەسى مەركىزى كومىتەتنىڭ
 سالىمنى يەتكۈزۈرۇ. خەلق ئىتقلاقي يارىتىلەسىنىڭ بازىق ئەزىزىنىڭ فتايى
 كومىونىستىكى يارىتىلەسى مەركىزى كومىتەنغا يوللىغان ئىھتىرامىنى يەتكۈزۈرۇ
 شىغاڭىزى ھەر سەھىي ئەللىك ئەللىك يولواش ماۋىزىر و كەن، يولواش ھۇدىغا
 يوللىغان سالىمنى يەتكۈزۈردى، خەلق ئىتقلاقي يارىتىلەسىنىڭ خە-
 فتايى كۆمۈنۈنىستىكى يارىتىلەسىنىڭ رەھبىرلىكى قوبۇل قىلىشى تۈمۈسىدە-
 دىكى ئارشى يەتكۈزۈرۇ 44500 شىغاڭىزى كۆمۈنۈزەپلار ئەتتىپاقىغا ۋاڭا-
 لەتەن ھەزىز كۆرئەتتىراقىنىڭ فتايى كومىونىستىكى يارىتىلەسى مەركىزى
 كومىتەنغا يوللىغان خەتىنى تاپشۇردى،

ئەبۇكەرىم دۈلەت بىرۇ ئاقسا قالغا شىغاڭىزى ئۆمۈمىي ئەھەھەلىنى
 تۈنۈشلىرىپ كەلەپ، بىر قانۇنە ۋەلدەن يۈيان بىزىنلىك ئېلىپ يارىخان
 كەرەشلىرىمىزدە بىسىن ئۆتۈلگەن كەڭىرى-ئۇقاي يوللارنى سۈزلىپ،
 فتايى كومىونىستىكى يارىتىلەسىنىڭ رەھبىرلىكى يولمىسا، شىغاڭىزى
 ئىتقلاقمى كۆرئەتتىنغا ئەخالىيەد ۋازىنالما يورغانلىرىسىدە ئەندە
 قەتنى ئەھەللىي ئاكىتلار بىلەن شەرطىلەر ئۆتىردى، ئەفدىي دۈلەت ئاقسا قالقا

تۇۋە ئۇرىكى ئۇچىن تەلەنى قويىرىۋا!
 بىرىنىمى: يارتسىدە مەركىزىي كومىتېتى خەلق ئىنتىلاۋى يارتسىدەسى
 ئۇزىزلىك قارىمغۇرىكى بىر تەشكىلات سۈپىتىرە قويىل قىلىسا!
 ئىككىنىمى: يارتسىدە مەركىزىي كومىتېتى بىر نەجىھە وەبىدىمى
 كادىر ئەققەتىس، بىزنىڭ فىزىتەمىزگە رەھبەرلىك قىلىسا!
 ئۇچىنىمى: يارتسىدە مەركىزىي كومىتېتى بىلەن دايىم ئىلاچە باخلاپ
 تۇرۇشىمىز ئۇچۇن، شىنجاڭغا بىر نەجىھە دادئۇ تېلېگراف تېخنىكا
 كارىرى قە رادىئو تېلېگراف حاپىيارلىقى ئەققەتىس بىرسە، كادىر ئەفەتى بىرسە
 ئابۇئەرىم سوزلەپ بولغانلىرى كېرىن دەللىق بىقۇ بىز ئەز ئۇيلىنىز، سىز
 كېتىقان ئەھۇالارنىڭ مەسىسى بەلگى مۇھىم، بىزنىڭ شىنجاڭنىڭ
 هارىقى ئەھۇالىنى بىلەشىمىزگە خېلە ياردىمى بار، سىز ئافرىقا ئۇتۇرۇغا
 قويىقان ئۇچىن تەلەنېغا مەسىسى مۇھىم دەسىلىك، مەن ئۇز ئالرىمغا
 جاۋاب بىرەلمەدىم، مەركىزىي كومىتېتقا دوكلار قىلىشتقا تۇخوا كېلىرىۋە
 مەركىزىي كومىتېتىنى يۈلىورۇخىنى ئالغانلىرى كېرىن، ئانۇغا مەسىلىك
 مەسىزگە رەسمىي جاۋاب بىرەمى دەيدۇ،
 بولماش دەللىق بىقۇ ئابۇئەرىمنىڭ يۇقتىم زىيارەت قىلىپ كەل
 كەنلىرىنىڭ ئەلا سەرە ئېرتىبار بىرىپ، دەرھال يەئەنلە تېلېگراھما بوللاپ و
 تېلېگراھىدا!

دەلىلى قۇرۇلتىي، شىنجا شىنجاچىلىق وەكىلى ئابۇئەرىم، فاصىلە
 ياسى حاپىاسوق، شىنجاڭ ئۆلکەلىي ھوكومىتلىق ئەزازىي، مۇشۇدە
 مۇئاۇن باش كاتىپ، سابقى خۇلها قۇرغۇلۇقلىرى باشلىقلەرنىڭ
 بىرى، ئۇ كېلىپ مەن بىلەن كورۇشتى، ئۇنىڭ دېرىشىعە، شىنجاڭدا
 بولتۇر خەلقى ئىنتىلاۋى يارتسىدەسى دېگەن بىر تەشكىلات قۇرۇلغان
 ئېكەن، ئۇ شىنجاڭدا ئازار داونىزلىرى ئاشتالى، ئۇرۇھىي وە باشقا
 جايىلاردا مەغىبى ئېكەن، ياسىلار قەشىكلاشتىرۇ ئەزازلىنىي قاسىتلىق
 ئەزا دەپ ھېسابلىرىغا 15 مىڭى ئەزازىي بار ئېكەن، دەپ بىزلىپ،
 شۇنىڭ ئەندىرىنلا ئابۇئەرىمنىڭ تەلەپلىرى تۇۋە ئۇرىكىدەلە ئايىن قىلىنىغان
 - يارتسىدەمىزنىڭ ئۇلارنىڭ تەشكىلاتنى ئېرتىراپ قىلىشى وە ئۇلارغا

وە بىرلەنەقلىدىق تەلەپ قىلىنغان،

- مەركىزى كۈمىتەتنىڭ ۱۱ نەيدەر وە بىرىنىڭ
پارىزىدە سىرگە قۇيول قىلىنىشى تەلەپ قىلىنغان؟

- شىنجاڭغا فىزەتىنى ئەلۋەتسى بېرىشىمىن تەلەپ قىلىنغان؟

- ئىلاقە ئۆزىتىش تەلەپ قىلىنغان؟

- پارىزىدە سىرەتلىك شىنجاڭقا قارىقا ئېنىق بولۇرۇق
بېرىشى تەلەپ قىلىنغان.

تېلىئرەھىما يەنە مۇنۇق بېزىلغان؛ مەن ئۇنىڭخا ئۇچ تۈرلۈك جاۋاب
بەردەم ئۇلارا:

1. مەركىزى كۈمىتەتنى يول سۈرۈق سورايمەن؟

2. ئادەم ئەلۋە تەلەپەدىمىن؟

3. يەنەن بىلەن ئىلاقە باخلاشتىرىڭ چارسى تۇفسىستە مەسالەتىلەر
شىپ باقىمىق بولۇرۇق.

تېلىئرەھىمنىڭ ئافىرغا، دەمۇوا يېقەم، يوق، مەركىزى كۈمىتەتنىڭ
يولۇرۇق بېرىشى سورايمەن وەن بېزىلەن، مۇنۇق ئىزامات بېرىلگەن،
”ئا بىرۇكىرم بولماش لىت بىلۇنداڭ ئوقۇغۇمىسى ئىكەن، شىنجاڭدىن
يەنەن ئىڭلە ئاقايىقى ئولماشتىلارنىڭ بەزىلىرى ئۇنى بىلەنگەن،“

تېلىئرەھىما يولانغان واقىت: ۱۲- ئارىنداڭ ۶- كۈنى.

يەنەن ئۆتكىي پارىزىدە مەركىزى كۈمىتەتى بۇ تېلىئرەھىما بەلى ئەلەپتەن
بەرگەن، تېلىئرەھىنى ئاپشۇرۇقلىغانىن كېپىن سەۋكۇنلا بولماش ھۇ
ئىنلەي ئۆز قولى بىلەن جاۋاب تېلىئرەھىما يازغان، ئۇنى بولماش
لىق شاھىمى ئەستقىلىگەن، جاۋاب تېلىئرەھىمنىڭ بېرىشىغا مۇنۇق دەن
بېزىلغان!

، تېلىئرەھىمىن واقىس بولۇرۇق، ئا (ئا بىرۇكىرم) بولماشتىن مۇنۇلارنى
سوراۋەنلىرىنى ئۇمىت قىلىمىز، شىنجاڭنىڭ سىاسىي مەارىسى
ئەندىسەساري ئەمەمچىلىك ئەشكەلاتىنىڭ كۈنکۈرىت ئەشە بېۋسى،
بولماش ئا بىر خەزەتىنى بىلە شىنجاڭغا ئاپرسى، يەنەن بىلەن
راپتو ئارقىلىق ئىلاقە باخلاسالاھىۋ، يوق، عەھىھ بولىغىغان بولسا، بىر

يولداشنى عەۋەنسىلىك بولسۇرۇ.

تېلىئىراھىسا يولداش دۈلەن بىۋۇنىڭ ئاپروكىرىمە ئۇۋەنۇنىڭ فۇقتىلارنى
 جاكارلىشى تەلەپ قىلىنىغان (ئۇھۇمىي مەزىتلىك).

- فەتايى كۆمۈنىسىدە يارتسىدەسى بىرىنچى قەرەن ئەزىزىر تەشكىلات

بىلەن دوستلۇق مۇناسىۋېتى ئورنىتىشنى خالايدۇ،

- عەۋەنەن تىلىرىغان وە كىلىنىغان قەزىيىسى ئالاقلىشىش وە كۈزىتىشلا
 كىبارەت بولسۇ؟

- مەزىز تەشكىلاتىڭ ۱۱ نېھار رەبىرنىڭ ئاپارتسىدە كەرىشىشىنى

بىرىنىسىدە چەھەتىت ئاراشى ئالىمىز،

- فەزىمەتىي عەھۇتىشنى شىنجاڭىزىڭ بۇزىگۈن كەرىنچى سىاسىي
 عەموالىي وە قاتىشاش شارائىتىغا قاراپ بىلگىلەش كېۋەك،

تېلىئىراھىسنىڭ ئاپارسا رېس ماۋزىرۇنىنىڭ ئەسەرلىرىنى، يارتسىدە

ئىزاهىنامىسىنى، لەپىشامۇنىنىڭ دوكلانىنى وە بېسىپ قارقىتلەغان باشقا

ھوجىجەتىلەرنى ئاپروكىرىمە بېرىش تەلەپ قىلىنىغان ھەمەرە ئاپروكىرىمىنىڭ

بىلەن سەرلەرنى شىنجاڭىغا ئاپارس ئۇغۇرۇشقا، قازاققۇغا تەرىپىمە

قىلىپ نەشىر قىلدۇرۇشى ئۇمۇت قىلىنىغان،

۱۹- ۱۲- چاينىڭ ۱۱-كۈنىي كەچ ساڭات ئۇنلاردا دۈلەن ئاقساقاڭ

ئاپروكىرىمنى يۈشۈنۈچە ھېرىپۇھىزىڭ ھاقدىرىپ مەركىزى كومىتەتنىڭ بول-

يورۇخىنى يەتكۈزۈرۇ، دۈلەن ئاقساقاڭ! دەستىنىڭ شىنجاڭىزىڭ ئەموالى

مەققىدىكى تۈنۈشتۈرۈشەڭىزنى وە ئۆتۈرۈخا قويغان ئاھىلەيلەر كىزىنى مەركىزى

كومىتەتقا دوكلار ئىلۇم، مەركىزى كومىتەت سىزىنىڭ كەلەنلەتكۈزۈرگە ئالاھىم

كوكول بولى، سۆزىنىڭ ئۆتۈرۈخا قويغان ئاھىلەيلەر كىزىنى ئىخلاس بىلەن

مۇزاکىرە قىلىك، ھەمە مېنىي مۇزاکىرىنىڭ ئەتىعىسى سىزىگە يەتكۈزۈر

قويۇشىقا بولىرى، بۇمۇ مەركىزى كومىتەتنىڭ سىزىگە بەرگەن جاۋابى،

دە يەر،

مۇزىقىنە در، سەھەرنىڭ ئاپارتسىدەر ئەلارنىڭ ۱۱ نېھار رەبىرنىڭ فەتايى كۆمۈ

نىسىتىكى يارتسىدە كەرسىنى تۇخىرىمۇرىغ ئەلچىنى ئاراشى ئالىمىز، كۈزىتىت

دە سەھەتىلەرنى ئەمەزىنىڭ ئالاققىمىي وە كىلىمىز شىنجاڭىغا بارخانلىرى كېرىن

مەركىزىي كۆمۈرچىلىق سۈرپىرى سۈرپىرى بېكىتىدۇ، «(سەپىدىن شەزىزىي، «مەركىزىي دەستانى»، (ئەسلام ٢٠٣، ٢٠٢، ٢٠٤، ٢٠٥، ٢٠٦، ٢٠٧) بەتلەر). ئاپۇرگەرەم ئاپىبا سوق، سەپىدىن عەزىزلىك تەشەپپۇسى قىلىپ باشىن ئافر ناھارىتى يائال ھەركەت قىلىپ قورغان فەللىق ئىنقلابى ياراتىدەسى ئۇيغۇلار دىيارى شەرقىي تۈركىستان قۇرۇلغان قۇنىمىي كۆمۈنلىكى ياراتىدە ئەشكەلاتىدۇر، مۇنىقى ئۇز ھەركەتىدە ئاركىزىم - لېنىزىزىنى يېتە كەفي ئەرىپ قىلىپ، بىز ئۇ قورسا سەپىدىن ئەتكەن سەپىدىن ئۇمۇق يازغانلىرىنى سۇنى ياققال كۈرۈمىزىكى، ئاپۇرگەرەم ئاپىبا سوق، سەپىدىن عەزىزىي وە فەرىتى بىنائى باشقا رەمبىرى كادىرىزى ئەلخ پېشىدىن باشلاپلا ئۇيغۇلار- ئىكەن فىتايى گومنداڭ ئاسارتىرىنى قۇتۇلۇپ مۇستاقدىل دولەتلىكىنى كەكسىگە كەلتۈرۈش ئۇمۇن شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئۆچۈن ئەلەيدە ياراتىلماغان مىللەت- ئازاتلىق ئىنقلاب مېۋەلىنى خىتايى كۆمۈنلىرىغا ئىكەن قوللاب ئەنخوبىم قىلىشنى، ئۇيغۇلار دىيارىغا ئەلگەرى خىتايى گومنداڭ كەۋەلىرى ھوكىمراانلىق قىلغان بۇسا، ئەنلىرى ئۇلارنىڭ ئۇرغۇخا خىتايى كۆمۈنلىكى لەرنى دەستىتىنى كارمان خىلغان، ٤٤٨، ئۇلار ئۇنۇلىك ئالىرىدا كەتسىگەن بۇلىسەف بولغان ئېگەن، ھۇنىي ١٩٤٩-زىلەقى ئەھۋال ئۇلارنىڭ كارزو- كارمانلارنى تولۇق دەرىپىدە وە ئۇزىتۇنۇمۇ ئاس سورۇپ كەلگەن ١٩٤٩-زىلەي ئۇيغۇلار دىيارىغا خىتايى كۆمۈنلىرى كەلگەنۇن كېرىپ جاپاکەش ئۇيغۇر خەلقنىڭ بېشىخا كەلگەن بىلاپ- كاپەتلەر، ئازار- جاپاکەش ئۇيغۇر دۇنیارىمەن ھېچ بىر خەلقنىڭ بېشىخا كەلگەن بۇلىشتى مۇھىكەن، ١٩٤٩-زىلەقى ھەرچىدە شەرقىي تۈركىستاننىڭ خىتايى نۇرۇسى روسىي مەلۇماتلارغا ئارىغا ئارانلا بىلەن ئەشكەل قىلغان بۇسا، ھاۋىر ئۇلارنىڭ ئۇلۇشى يەرىلىك ئامالدىن كېرىپ كەلگەنلىكى ھېچ كەلگە سىر ئەممەس.

خەللىق ئىنقلابى ياراتىدەسى قۇرۇلۇپ بىر زىلەون كېرىپلا ئۇنالىجى رەھىبلىرى شەرقىي تۈركىستان خىتايى كۆمۈنلىرى رەھىبلىرى قىلغان خىتايىنىڭ تەركىۋەنە كەرىغافالىخىنى ئۇز عەزىزىنغا ئۇمۇق تەشۈرچى قىلغانلىرىنىڭ مەلۇم، بۇ مەقىنە سەپىدىن عەزىزىي مۇنۇق دەپ يازىرۇ

د... ئۇ (خەلق شەقلاۋىي پاپتىيەسى - ياس.) 1947-زىلدىن كېىنلا شىنغاڭىز فىتايى كەھىار تىرىدىسى رەبىرلىك قىلغان يېڭى فىتايىنىڭ بىر قىسىم بولسۇ، شەنھاڭىزلىك مەللىي سەددەم بىلتۈن فىتايى شەقلاۋىنىڭ ئەركىشى قىسىم سۈپەتىرى دەل قىلغاندا دېگەن پىرىنسىنى ئوتتۇرما ئۆزىرى 450 مىلىم شۇ مەفاسىت ئۇپۇن تىرسەغانلىق بىلەن كۈروش قىلىرى، مەللىي مەسىلەرىنى بېرىي خاتالىقلارنى ئۆزىتتىش ئۇپۇن نورخون كەفع سەرىن قىلىرىدە. (شۇ كەستان 120-بەت).

2 سىس سىرنىڭ شەرقى تۈركىستانا كۆمۈنۈزىنى، مەركىزىم-لىنىزىم ئىرىكىلىرىنى قەرخىن قىلىشى 2

1920-1930-زىللىرى قاچىكەننىڭ "قوتولۇش"، "قىزىل تۈضمى"، "خالماشتىرا" "كەبىخالىر ئازى" دېگەن كېىزىتلەرنە شەرقىلىنى، بۇ كېىزىتلەر كۈرۈخىر تىلىدا، كۈرۈخىر ئەلەرتىپ زېزىفسا، شۇئاڭلا كۈرۈخىر لاتىن زېزىفسا نەشىر قىلىنى، مەزكۈر كېىزىتلەر كۆمۈنۈستەن بىرتىيەننىڭ، سىس سىر ھو كۆمۈنۈنىڭ سىاستىنى ئەرمىش قىلىش بىلەن بىلە كۈرۈخىرلار دىياررىلىك كەھۋالىقىسى كۈرۈل بولگەن، ئۇ يەردى كەھۋال مەققىرە مەلۇماڭلارنى بېرىگەن، بۇ دەۋىرلەردە چىڭارا كۈرمۈق بولغاڭىنىڭ ئەرژىلى شەرقى تۈركىستاننىڭ چانۇپى قىسىمى 200 مىكىدىن ئوشۇق چارەم ئۆز- بېكىستاننىڭ بىرخانى ۋارىسىغا، مەھىھانىغا، قاچىكەننىڭ وە باشتاقا جايلارغا مەدىكىارىلىق قىلىش كۈرمۈن بىرىس، ئۇلارنىڭ يېرىمى وە تەنگە قايتىش كەتىمەن، يېرىمى بۇ يەرلەرde ئويي-ئۇتاقلق بولۇپ، بۈيىلەنلىپ شۇ يەرلىك بولۇپ قالغان، ئۇقاڭىنىڭ سىيدە كۈرۈخىرلاردىن ۋىققان دەسلەرىنى كۆمۈسىمار، خاتا قىلىق كەنۋىلاپى كەنگە وە دولەت عەربامى چاپىلا روزىپاقدا- بېرىۋ بېرىگەن بىر مەلۇماشتى 1930-زىللىرى بىرخانى ۋارىسىنى كۈرۈخىرلەرنىڭ سانى 600 مىكىدىن ئوشۇق بولغان، ئەندە شۇ كۈرۈخىرنىڭ بېزلىرى ئوقۇب، ساۋادىنى حىققىرىسى، كېرىن كۆمۈنۈستەن بىرتىيە كە ئەزا بولۇشقا جەلسە خان، ئۇزىلەكىستان كەھىار تىرىدىسى مەركىزى كۆمۈتىتى مۇزۇردا كۈرۈخىر

بۇلغىمى بولۇپ، ئۇ قۇرغۇر كومىونىسىلىرى بىلەن ئىش ئىلىس بارغان وە سىناقتىش ئۈزىكەن كومىونىسىلىرى مەسىھىل لاقاز ملا رەقا قۇيغان، ئۇ قۇرغۇر كومىونىسىلىرى چاڭ سائىرا بولسۇم شەرقىي تۈركىستانغا ئەۋەتلىكەن، ئەتكىن ئۇلارنىڭ ئاھما ئەپەرە نەسىرى ئانىقە بولىمغان.

1930-جى يىلىنى عەنچانىرىم خىتايى كونسۇل فانسىسا شەرىھان بولۇپ ئەتىلە ئەلى سە بىرسۇ بىلەن ئەتكىن ئۇلارنىڭ ئەتكىن بىلەن مەلۇماتىغا قارۇغاندا، شەزدىرى سوورىت كومىونىسىلىك ھارتسىسى وە سوقىت ھوکۇمىتى ئۆزىيەكتىنغا وە تەنرىن چىقىن يەرىشىن ئالغان ئۇرۇغۇلارنى قۇتىتى، ئۇلارغا ئۇلاردىن مەحسوس ئۇتىردىلەرنى ئەشكەللەن، ھۇرال-ياراتق بېرىپ مەشىق قىلدۇرۇپ، گۈپىي شەرقىي تۈركىستانغا كىرگۈزۈپ خىتاي زۇلۇمىسى ئۇيىردۇك ئەللىقنى ھۇتۇلۇر ماھىيى بولۇفان، ئۇلار عەنسابى ئەتكىن بىلەنەمە ئەلاقىدە بافلان تۈرخان، بۇ عەھقىل ئەلاقىدە ئەتكىن كەلەر كەھقىل ئەلۇغۇم بولۇغاندا، كونسۇل بۇ ئەشلار مەققىرە ئۆز ھوکۇمىتىدە خەۋەر ئەلۇغان، بۇنىڭغا چۈلەتە مۇناسىۋەتلىك خىتاي ھوکۇمىتى سىس سىر ھوکۇمىتى ئەتكە ئازازلىق نۇرسى ئاپسۇزخان.

ھەممە بالامىي شەرگەن، يەڭىن تېھى ياتقان ئۇرۇغۇلارنى قۇتىتى، قورالان ئۇرۇغۇرۇق "وە تەنلىرىنى چاكار قىلىتىلار، دەن ئالار، ئىانۇس بۇ ئەشكە ئاتىنا ئەتقانلىك 40000 سىنى دەھىپەرلىرىنىڭ ئۇلارنىڭ ئەلاقىدە ئەتكىن ئەتكىن دەھىپەرلىرىنىڭ ھەممە مىنى دەرھال ئەتكىن ئاشىلمىغان.

1940-جى يىلىنى سىس سىر ھوکۇمىتى ئۆز سىياستىنى، ھاركىزىم-لېئىنەزەنلى ئۇرۇغۇلار دىيارى شەرقىي تۈركىستاندا كەلە ئەئىرىدە ئەشىق قىلىش مەفسى-تىرە ئاشىكە ئەتكە ئۇرۇغۇر تەلىدا، ئۇرۇغۇر جەھەر بىزىنلىق ئايلىق "شەرق مەققىتى، ۋۇرئالىنى، ئەلموتىدا ئۇددى ئۇغۇر ئەلاقىدە ئەتكىن، ھەپكىن ئەلاقىدە ئەلاقىق ئەلى، ۋۇرئاللىرىنى ئەشىر قىلىرى، ئاشىكە ئەتكە "شەرق مەققىتى، ئەلموتىدا "قاراق ئەلى، ئەشىرىتىلەرىدا ھاركىزىم-لېئىنەم كلاسسى-لىرىنىڭ، عەسەرلىرىنى، سىس سىر سىياستىنى، كومىونىسىلى ئەتكىن بىلەن ئەتكىن دىيدەلەرنى كەلە ئەئىرىدە ئەرخىپ قىلىرىغان ھاتىرىلا رەپكى كەتاپلىرىنى كۈرلەپ نەشىر قىلىس شەرقىي تۈركىستانغا عەۋەتىس تارقاتى.

سىسىرىدىن ئەندىملىكىن "شەرق مەقىتى"، "قاражاق كەلىي"، "بىتىھايان" ئۇراللىرى، "شەرق مەقىتى"، وە "قاражاق كەلىي" نەشرىيالىرىدىن بىققان ھەر خىل كىتابىلار (ئولارنىڭ مەسىسى ئۈرۈغۈر تىلىدا، ئۈرۈغۈر-عەرەب بېزىپسى) شەرقىي تۈركىستاندا. ماڭىسىزىم ئەلماڭىلرىنى ئۆگەنگۈچىلر ئۈچۈن ئەنتايىن چۈچ رول ئۈينى، سىسىرىدىن بىققان شەرقىي تۈركىستانغا ئەرىيە جەھاتىن سىكىن كىرسىنى ئەندىلە ئاشۇرۇپ، ئۈرۈغۈرلار دىياردا "مەللەي دوستلۇق"، سىاستىنى، شۇنىجاڭلا كۆھەنۈن سىتارنىڭ "سەننەتى كۈرەش، سىاستىنى يۈرگۈزۈپ، ئۇلارنى ئۆز مەنلىكلىرى بایرلائۇمى بۇ مەقىتە ئامېرىكىلە سىاستىشۇناس ئالىم، يۇرفىسىز ھون، قارقۇر مۇنواقىدەن يازىرىۋەد ئەرىيە جەھاتىن، سىكىن كىرسى سوقۇت ئەنتىباقىندا يەن بىر خىل ئۇسۇلى ئىرى، يۇنىڭرا ئەللىك مۇھىم) سوقۇت ئەنتىباقىندا مەللەي دوستلۇق سىاستى ئەشىققىلىق قىلىناتتى، ئۇزۇنۇن بىرى فتايى مۇکەمنلىرى ھولى ئەنسۇرىلىق سىاستىنى يۈرۈغۈرگەنلىكتىن، سوقۇت ئەنتىباقىندا مەللەي دوستلۇق سىاستى ئۈيپۈلەر ئەچىرى ئالقىشقا سازاۋەر بولى، شىڭىشىنى يۇرۇن مەللەي دوستلۇق سىاستى "سەننەتى كۈرەش، بىلەن بىرلەشتۈرى، شىڭىشىنى مەنكىمىسىلىكى بىر ئەندىملىرىنىڭ ئېشىشىغا 1936 - 1937 / سئالىت / سوقۇت ئەنتىباقى شىڭىشىنى شىۋاڭىرى بایلاپنى قولغا ئىلىپ، ئۇلارنىڭ مال-مولىكى مۇسادىرە قىلىپ، سوقۇت ئەنتىباقى يېقىندا قارز بەرگەن يۈلنى قاتىۋاراۋىشقا ئۇنىڭلەن، شىڭىشى يۇرىشكىغا قوشۇلۇپ، سوقۇت ئەنتىباقىن پارده مەنكىمىسىلىكى ئادەم نەكلىپ قىلىپ، شۇ قىرىتىقى "سەننەتى كۈرەشنى، ئىلىپ بارغان، 1937 - 1938 ئەندىكى ئافرۇنچى 10 مىڭىدىن قارتوق ئادەم قولغا ئىلىپ تۈرمىلەرگە تاشلاڭان، ياخى ئەنفۇپلىش لائىرلىرىغا قاھالىغان، (جۈن، قارقۇر "رەقىلەر قە ئەنتىباقلەشلەر، ئۇرۇھىي "شىۋالىخ ياشلار- ئۇسۇرلەر نەشرىيائى)، بۇور تىل. 367- بىرى).

202 - ڈالارنالخ ماۋىزىدۇنىڭ شەرقىي تۈركىستانىڭ
گۈمەنلىرى 2

2 30 - ڈالارنالخ پېشى 50-40-50لرى خىتايى كۆمۈنلىرى ئۇيغۇرلار
دىيارى شەرقىي تۈركىستاندا يېغا بولۇغ مۇز یاڭىسىنى ئېلىپ بارىپو
ماۋىزىدۇنىڭ خۇددىي جىمالىق كەيشىگە ئۇنىشаш، مىسسىزلىق شەرقىي
تۈركىستانىڭ شۇ واھىتىكى زور ئەسلىرىن يايىلدىش، خىتايى كۆمۈنلىرى
ئىلخ يارىتىلەسىنىڭ فىتايفا رەبىهلىق قىلىنىڭ ئازۇسىنى ئەمەللىك
ۋاسۇرۇشىنى كۈزىلەتتى، ماۋىزىدۇنىڭ پېكىرىقە، شەرقىي تۈركىستان
خىتايى ئىنلىقاۋسا ناھارىتى مۇھىم رول ئۈرەتتى،

بۇ مەقتەن ئامىرىكىلىق ئالىم، يەوفىسى سور جون، و گارقىز مۇنراق دەپ بارىپو
د.. مىسسىزلىق قوللىشى وە شبىك شىسىدىي يىلىن، سىلىلىي سەپقۇرۇشى
ئەھۋاللىرى ئاستىغا شىنجالىق تەرەققىي قىلىن، شەنئىنىڭ كەنسىو - زىگىشى
قىڭىرا رايونىنى قوغمايدىغان ئىنلىقاۋىي بازىقا ئايلانغان بولاتتى، تەفھىم
مۇھىم ئەھەتەللەق، شىنجالىق سوقىت ئىتتىراققا تۈرئىدىغان سەكۈن
تافشىسى بىرى، كۈنلەرنىڭ سىرىدە سوقىت ئىتتىراقنىڭ قوراللىرى ماھىس
لەھەنچىلىرى وە تەھىمناتى شىنجالىق ئارقىلەق ئۆزۈمىدەستى خىتايى
كۆمۈنلىرىنىڭ قولۇغا يەتكۈزىلەتتى ياكى هېچ بولىم ئازارا، ماۋىزىدۇنى
ئىلخ ئارىشىدە، سوقىت ئىتتىراقنىڭ قوغماشى ئاستىرىغى شىنجالىق
بۇ نەشانلارنى ئاشقا ئاشۇرۇشقا تۈرگىدە بولاتتى، ماۋىزىدۇنىڭ وە تەنپەزىرەم
بۇ كەنۇلۇق، ئۇنىڭ ئارىشىدە، شىنجالىق كۈنلەرنىڭ سىرىدە ئىانا كۈنلەرنىڭ
قۇينىڭغا ئاپتىپ كېلەتتى، ماۋىزىدۇنىڭ جىمالىق كەيشىگە ئارىغانلىق فىتاينىڭ
شىنجاڭىي كەنۇلەك ھوقۇقىنى قوغماشى تەفھىم ئۇمۇس قىلاقىي مەھىم
كۈنلەرنىڭ سىرىدە قۇدرەتلىك خىتايى كۆمۈنلىرىنىڭ رەبىهلىكىرىمى مەركىزى
مۇكۇمەس قورالغاندا بۇ كەلەك، چاى زېمىنلىق قولىدا چىلغى ئۆتۈشقا ئەتىزاز
ئىشى.

30 - ڈالارنالخ ئەفسۇردا خىتايىنىڭ شىنجاڭىي تەسىرى ئامىزلاپ چەلەج
تۇۋەل جەڭىلە ھۇشۇپ ئالغان ئىمى. 29 - ڈالارنالخ دەسلىقى وە كۈتۈرە مەركىزىلەرى

فستای کزه همونستای خارتبه سینه. عاز مسدار دیگی کادرلری شنجه لغا
ستس سرگهی ئېرى ۱۰۰.

م ۱۹۳۷ - گلستان ۱۹۴۱ - زبانها قدر فدائی کوچک نسلی را تاریخی بله!

س س سر موئاس سوپرینتندر موئام قاتناش يولى يەنەنۇنى 8-گازار مەيدانلىك شىئەن ئىش باشقۇرۇش مۇرنىفەن، كەنخۇدىنى شىئەنۇنى لەنۇقۇنى بېچىرىش ئورۇنىخىچى، ئۇنىڭىزىن كېلىن ئۇرۇمچى ئارقلۇق (ئۇرۇمچى خىتاي كۆھۈنى سىلىرىزىك) يېڭى ئەڭىرىي ئازارمىسى تۈرلاتى، يەنە كېلىن خىتاي كۆھۈنى سىلىرىزىك ئۇرۇمچىزىن موستقىلما بازىرۇفان ئارىملىرى كوبىز بولغاڭىلىقتىن، خىتاي كۆھۈنى سىلىك يازىنەسى بېرىدە كېلىن كەتىرۇفان ئارىملىرى ئۇھۇن كەھمانۇانا قۇرۇمىشقا مەبۇر بولغاڭ ئېنىڭ ئىكلەمۈتىغا، ئىكلەمۈتىرس س س سر ئىلەك باشقۇقا يەللىرىكە سوزۇلغاڭ ئېنى.

خستاىي كومىونىسىلىرى شىكەن شەشىي ھوكومىتىمۇ كارىعە وەندىغان
1937-زىلەنلىك تىافىردا شىكەن شەشىي بىلەي يەنەن كارىعە وەندىغان
ھەممىنلىك كېلىپتەن تۈزۈلگەن بولۇپ 1938-زىلەنلىك تىافىردا قەدەر
ئەممىنلىك 120 نەھىئەر خستاىي كومىارتىيەسى كارىرى شىكەن شەشىي ھوكومە-
رانلىغىرىدىجى شەنغاڭىڭا ۋەزىيە ئۆتىگەن ئىرىك، شىكەن شەشىي خستاىي
كومىونىسىلىك ياتىيەسى ئەندىغان بارىق ئاديمىلارنى قورىول قىلغان ھەممۇ
ئۇلارنى دەۋاز مۇكۇمىتىدە مۇھىم ~~كۈرۈنگىلۇق قويىغان~~ ۋەزىيەلەرگە قويىغان
ئىرىك، مەلۇم مەزىرسى ئېرىتىقانى، شىكەن شەشىي كۆمنىدالىغ بىلەن ھەممەكارىلە-
شەشىنى خالماشى، بۇ سەرقانىار ۋەزىيەلەر خستاىي كومىارتىيەسىنىڭ

شىغاڭىزى تاسىرىنى كېلىكتىشكە مۇھىم ئىكەن بولدى، فىتايى كومىارتى-
پەسىنەڭ كادىرى فىزىھات ئۈرۈنلەرنى پايدىلىنى، شىغاڭىزى خەلق
ئەڭ سىاسى سەۋىيەسىنى مۇستوردى ھەمەر تەرىشىپ شەبىخ
شىغاڭىزى قۇزىمۇ ماركىسزەنى قوبۇل قىلدۇردى، فىتايى كومىمۇ
نىستلىرىنىڭ شىغاڭىزى تاسىرى موشۇناتقى سەڭ بولغاھقا،
- 1939ء - 1938ء - دىلار ئىجارىلەغىرا كەشىلەر ئۇرۇمچىنى "ئىككىلىرى"
پەزىھى بىدەن ئىكەنلىشقاڭ ئىرى، ("وقىلەر وە ئىتسىاققا اشلا" 374، 375، 376، 377، 380، 381، 382، 383)

1941ء - زىللىرى گەنلىرى گەنلىرىنى سىسسەن ئەن ئۆزىقىسىز ھەجوم قىلىپ،
پەزىھى زىل كەندە مۇسکىوا بىوسۇخىسىغا يېتىپ كەلگەنرە قۇقۇچىلەك-
پەزىھى شەبىخ ئىتسىاقى سەتالىنى بازىگەن ۋە دىلىرىدىن يېنىۋېلىپ،
ئەلگەرى سوقۇت ئىتسىاقى بىلەن تۈزۈگەن شەرتىنا مىلارنى بىكار قىلىپ، سىسسەن
شەرقى تۈركىستانىڭ بارلىق ھەرىپى كەن مەسىلەتتۈرىلىنى، تېمىندىلى ئارى-
لىنى وە قۇچۇلۇ تۈرۈشلىق 8-بۈلگى كەن سەكەرلىرىنى، ئۇرۇمچى
تۈددۈڭ ئەباجاڭا سىالفان ساھىدىلىرى قۇراشتۇرۇش ئەققۇدىنى قۇخماشى
باهاىسى بىلەن كەرگۈزۈلگەن 1500 ھەندەن بىلەر صۈراپىدا قوشۇنى
مۇرىغۇلار دىياررىن چىقرىشقا مۇقۇپىدەق بولىرىۋ. شەبىخ ئىتسىاقى
سىسسەن ئەن ئېشىغا ئېفەر كۈن چۈنچەنلىگەن بىاپولىنى ئۈزۈلەج شەرقى
تۈركىستانىنى تاسىرىنى يوقتىشنى كۈزۈلگەن ئىرى، سوقۇت ئىتسىاقى
شىغاڭىزى دېرىكىنى يېقىن كېرىتىشى بىلەن بۇ يەردەمى فىتايى كومە-
مۇنىستلىرىنىڭ ئەصۈرى ئېفەر ئەلغا جوشۇپ، ئۇلار شەبىخ ئىتسىاقى
تەرىپىدىن يوقتىلەك، بۇ مەقىنە جون، و، گارقىز ھۇنراق دەن ئەتكەتىلەپ،
...، سوقۇت ئىتسىاقنىڭ شىغاڭىزى تاسىرىنى ئەچىزلىشىپ بىلەل
فىتايى كومەمۇنىستلىرىنىڭ ئۇرۇمچى تۈركىستانى ئالى، فىتايى كومەمۇنى-
رىنى، ...،

...، شەبىخ ئىتسىاقنىڭ فىتايى كومەمۇنىستلىرىنىڭ ئەتكەتىلەپ،

... شەلخ شەنھىنلەك ساقىلىرى خىتاي كومۇنستىلىرىنىڭ سوقىت ئىتتىراقى بىلەن بولغان تىرىپەراھما ئىلاقسىنى ئۆزۈپ تاشلان، 160، 1994-ئاپريل خىتاي كومىيارتىدە ئازاسىنى، بۇمەلسىن ماۋ زېمىن (ماۋزىرۇنىڭ ئىنسىي - ياس.)، چىت تەنھىپىولارنى قولقا ئىللىرى... .

... 1993-ئاپريل 9-ئاپردا ماۋ زېمىن، چىت تىلەنەقۇنى ئۆز ئىچىن بىلەن ئىلخان خىتاي كومىyarتىدە سىنالىق دەبىرلىرى ئۆزۈن مۇدرەتلىكى قىرىناشلارغا بەردانلىق پېرىپ، ئەمپىن ئۆلۈم جازاسىغا بۇيرۇلىق، خىتاي كومۇنستىلىرى رىارتىدە سىنالىق شىنجاڭدا تايانىق بازا قۇروشى تىرىشەنلەنەقى سۇ تەرقە ئىياقلاتى... . (جۇن. ۋ. گارۋىز "وەقىپلەر ۋە ئىتتىراقواشلار" 428، 422 - بەتەن)

يادىكار ساپىتى.

پابولىنىلىغان ماتېرىيالار:

1. جۇن. ۋ. گارۋىز، ئاقشى جورىيە ئۇنىتىرىستەنلەك ېروفىسىرىي "وەقىپلەر ۋە ئىتتىراقواشلار"، ئۇرۇمچى، "ياسىلار-ئۇسۇرلەرنە شەرىاتى" 1994-ئىلى.
2. سەپىدىرىق ئەزىزى. "دەخۇرداستانى" (عەسىرەت 2). بېجىت "صالىتەر نەشريياتى" 1990-ئىلى.
3. "دۇغۇغۇر ئەۋازى" گىزىتى. كومۇنار تالىبۇق، "عەنۋانىي پاپىەتى" .
4. "شىنجاڭ ياسىلىرى"، ئۇرۇزلىقى 1988-ئىلى، 5-سان.